

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЕКОНОМІКИ

Надано перелік педагогічних умов, за яких відбувається формування компетентності викладача економіки. Розглянуто підходи деяких науковців до розробки принципів розвитку професійної компетентності викладача. Наведено особливості підвищення загального рівня культури фахівців викладацької сфери. Запропоновано власне визначення професійної компетентності викладачів і головні критерії достатнього рівня культури викладача економіки вищої школи.

Ключові слова: професійна компетентність, викладач, принципи розвитку, критерії культури, психолого-педагогічна підготовка, педагогічні умови.

Потреби сучасної інформативної освіти викликають нагальну необхідність якісної зміни умов навчально-виховного процесу для підготовки майбутніх викладачів економічних дисциплін, оскільки, передусім, саме від цих умов залежить можливість формування професійної компетентності та культури майбутнього фахівця.

Психологічно неосвічений викладач із великою вірогідністю може потерпати від різноманітних, як зовнішніх, так і внутрішніх, негативних чинників, страждати від особистісних деформацій, і, як наслідок, починає завдавати психологічних травм власним студентам.

На сьогодні існує багато наукових досліджень, присвячених професійній підготовці фахівців економічного профілю, авторами яких є: В. Я. Бобров, Д. І. Дзвінчук, Л. О. Каніщенко, Г. О. Ковальчук, В. А. Козаков, О. В. Куклін, І. Б. Міщенко, Н. А. Побірченко, Т. Б. Поясок, І. Ф. Прокopenко, Т. Л. Шепеленко та багато інших. Однак у цих працях проблемам підготовки саме викладачів увага майже зовсім не приділяється. Також існують наукові дослідження щодо професійної компетентності фахівців викладацької сфери у загальному розумінні, без наголошення на проблемах підготовки саме викладачів економіки (Т. В. Чопик, С. О. Черкашина та інші), тому існує необхідність зробити акцент на особливостях формування професійної компетентності та культури майбутніх викладачів економічних дисциплін.

Мета статті – характеристика педагогічних умов, необхідних для формування компетентності викладача економіки, розкриття принципів розвитку професійної компетентності й особливостей підвищення культурного рівня викладача, виявлення головних критеріїв достатнього рівня культури викладача економіки вищої школи.

Процеси, що відбуваються в нашому суспільстві, знаходяться у постійному русі, часто вносяться зміни у фінансове та податкове законодав-

ство. Такі швидкозмінні умови значно ускладнюють роботу викладачів у галузі економіки. Нинішня соціально-економічна ситуація в Україні викликає необхідність підготовки викладачів нового типу, що володіють творчим мисленням, ініціативністю, високим рівнем самоорганізації, тому зростають вимоги до компетентності подібних фахівців.

Згідно з Законом України “Про вищу освіту” під компетентністю розуміється динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти (п.13, ст.1 [0]).

Формування професійної компетентності та культури майбутніх викладачів економіки здійснюється під впливом певних факторів, до яких можна віднести: педагогічні умови, професійні компетенції та засоби їх розвитку [0].

До педагогічних умов, на думку Т. В. Чопик, належать: використання інноваційних технологій професійної освіти майбутніх викладачів; впровадження модульно-інтерактивних засобів розвитку професійної підготовки; забезпечення ефективної діагностики готовності майбутнього викладача до професійної діяльності. Дотримання цих педагогічних умов сприятиме глибокому засвоєнню знань і формуванню професійних умінь майбутніх викладачів, що буде запорукою розвитку професійної компетентності у процесі вивчення фахових дисциплін. До професійних компетенцій і засобів їх розвитку Т. В. Чопик відносить: фахову підготовку майбутніх викладачів, підготовку в циклі загально-професійних дисциплін, а також професійне самовдосконалення [2].

Основними етапами розвитку особистості майбутнього фахівця, за Е. Н. Гусинським, є: становлення Я-концепції, тобто системи уявлень про себе як про фахівця; становлення концепції діяльності, яка означає пошук і апробацію методів і засобів діяльності, вироблення авторських підходів або цілісної методики; становлення концепції виховання, тобто системи уявлень про особистісні якості тих, хто навчається, і оволодіння засобами пізнання та корекції їх внутрішнього світу.

Використання уявлення про етапи професійного становлення фахівця в його трудовій діяльності уже на етапі професійної підготовки сприятиме зростанню загального рівня його професійної компетентності.

Перехід із етапу на етап, на думку Е. Н. Гусинського, супроводжується суперечливим відношенням фахівця до результатів своєї роботи, яка перебудовує попередню концепцію, уточнює її, що і є головною умовою розвитку особистості професіонала, зростання його майстерності [3].

Головними принципами розвитку професійної компетентності майбутніх викладачів Т. В. Чопик вважає: загальнодидактичні (науковості, доступності й індивідуальності, наочності, систематичності та системності, свідомості, позитивної мотивації і самостійності); спеціальні (інновації, ін-

терактивності, інформаційного забезпечення). При підготовці фахівців можуть використовуватися певні методи (проблемний, частково-пошуковий, мотивації, конкретизації); засоби розвитку професійної компетентності майбутніх викладачів (фахова підготовка майбутніх тренерів-викладачів; підготовка в циклі загально-професійних дисциплін, професійне самовдосконалення); компоненти (орієнтаційно-мотиваційний; інструктивно-настановчий; контроль-оцінювальний; функціональний); критерії професійної компетентності (реалізація набутих знань і умінь у професійній діяльності та рівні професійної компетентності майбутніх тренерів-викладачів: високий, середній, нижче середнього, низький) [2].

Однією з найважливіших рис сучасної професійної освіти є її гуманізація і гуманітаризація, сутність яких полягає у формуванні цілісної гармонійної особистості з високим рівнем загальнокультурного розвитку.

Тому крім тренерської компетентності для майбутніх викладачів економіки також дуже важливо мати високий рівень культури. Передумовою психологічної культури майбутнього фахівця є його сформованість як особистості, певна світоглядна зрілість, внутрішня налаштованість на спілкування з людьми в контексті професійної діяльності, а також уміння відчувати настрій іншої людини, її внутрішній світ, поважати її гідність як особистості [4, с. 14].

Певним чином рівень культури майбутніх викладачів економіки має формуватися у процесі їхньої психолого-педагогічної підготовки, що повинна розвивати такі соціально-необхідні якості особистості, як ініціативність, самостійність та підприємливість, формувати морально-ціннісні мотиви економічної діяльності, а саме мотиви соціальної відповідальності, творчого співробітництва у процесі соціально-значимої діяльності, досягнення міцного соціально-професійного статусу тощо. Це досягається завдяки організації роботи в групах, де майбутні викладачі виконують навчально-дослідну роботу, різноманітні практичні завдання, розв'язують педагогічні і психологічні задачі, вчать шукати вихід із певних конфліктних ситуацій [5].

Форми організації навчання являють собою вираження узгодженої діяльності викладача і студентів, яка здійснюється у встановленому порядку та певному режимі. Вони мають соціальну зумовленість, регламентують спільну діяльність учасників педагогічного процесу, визначають співвідношення індивідуального та колективного навчання, ступінь активності студентів у пізнавальній діяльності та керівництва нею з боку викладача.

Організаційна форма навчання – це зовнішній вигляд організації навчального процесу, який пов'язаний із кількістю учнів, місцем і часом їхнього навчання й порядком його реалізації [6, с. 240].

Формуванню загального рівня культури майбутнього викладача економіки, як зазначає Т. Б. Поясок, сприяє вивчення курсів “Основи психології та педагогіки”, “Психологія та етика ділових відносин”, “Етика ділового спілкування” тощо. При засвоєнні останньої дисципліни

обов'язковими для розгляду мають бути такі розділи: ділове спілкування та його роль у підприємницькій діяльності; особа в діловому спілкуванні; психолого-етичні особливості спілкування у колективі; труднощі та бар'єри спілкування; спілкування у нестандартних ситуаціях; етика й етикет у спілкуванні; створення сприятливого іміджу; прийоми, засоби та методи ділового спілкування; монологічна та діалогічна форми спілкування; ділова бесіда; ділові зустрічі, переговори; майстерність публічного мовлення: виступ по радіо і телебаченню; писемне ділове спілкування; дипломатичний протокол та етикет; особливості спілкування з закордонними діловими партнерами [5].

На думку С. О. Черкашиної, професійна культура викладача являє собою загальну характеристику різноманітних видів діяльності викладача та педагогічного спілкування, яка розкриває і забезпечує розвиток потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, здатностей особистості щодо педагогічної діяльності і педагогічного спілкування. Це інтегральна якість особистості педагога, умова та передумова ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності викладача та мета професійного самовдосконалення. С. О. Черкашина виділяє такі рівні сформованості професійної культури викладача: адаптивний, репродуктивний, евристичний і креативний [7].

На нашу думку, головними критеріями достатнього рівня культури викладача економіки вищої школи можна вважати: 1) творчий підхід до педагогічної діяльності; 2) високорозвинене педагогічне мислення; 3) безперервне професійне самовдосконалення; 4) здатність до критичного оцінювання результатів своєї роботи; 5) повну відповідальність за результати навчального процесу.

За висновком Т. Б. Поясок, формування змісту психолого-педагогічної підготовки студентів вищих навчальних закладів економічного профілю має здійснюватись відповідно до наступних принципів:

1. Принцип системності, що полягає у розгляді психолого-педагогічних явищ як цілісної системи, яка знаходиться у постійному розвитку.

2. Принцип професійної спрямованості психолого-педагогічної підготовки [5]. Стосовно майбутніх викладачів економіки вказаний принцип означатиме можливість використання отриманих у процесі навчання знань і умінь у побудові ефективної взаємодії зі студентами.

3. Принцип координування навчальних предметів, який вимагає об'єктивного та вірогідного відображення взаємозв'язків усіх основних елементів цілісної системи знань із психології та педагогіки. Цей принцип знаходить втілення у врахуванні при відборі змісту психолого-педагогічної підготовки міжпредметних зв'язків із дисциплінами суспільно-гуманітарного циклу [5].

4. Принцип світоглядного плюралізму – відображає спрямованість психолого-педагогічної підготовки на розвиток взаєморозуміння між лю-

дми, що дотримуються різних переконань, врахування різноманітних світоглядних підходів, надання можливості реалізувати своє право на вільний вибір поглядів [5]. Дотримання цього принципу є особливо актуальним в умовах інформативної освіти, коли за наявності широкого доступу до будь-якої інформації існує проблема її суперечливості, і як наслідок – точки зору різних майбутніх фахівців із економіки досить часто не співпадають.

5. Принцип психолого-педагогічної толерантності – передбачає виховання поваги до інших культур, традицій, вірувань, терпимість до інакомислення, розуміння особистісних проблем, причин міжособистісних конфліктів, розвиток умінь і навичок продуктивної взаємодії з людьми різних темпераментів і характерів, емпатії [5].

Відбір навчального матеріалу дисциплін психолого-педагогічного циклу, на думку Т. Б. Поясок, формується як за загальними цілями навчання, так і за конкретними цілями даних навчальних дисциплін. В узагальненому вигляді цілі психолого-педагогічної підготовки співпадають із цілями предметів гуманітарного циклу. Серед них – сприяння гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу, здійснення адаптації до предметно-професійного і соціального середовища, вироблення шанобливого ставлення до знань, нагромаджених людством, вироблення вміння спілкуватися з людьми різних світоглядних орієнтирів [5].

З точки зору І. Б. Міщенко, особливості психолого-педагогічної підготовки в економічних університетах такі: співвідносність спеціальності “викладач економіки” з головним економічним фахом; необхідність інтеграції знань, форм і методів професійної підготовки; структурування змісту навчального матеріалу (освітній і розвивальний) з психолого-педагогічних дисциплін та цілей психолого-педагогічної підготовки; застосування інноваційних технологій (управління самостійною навчально-пізнавальною діяльністю студентів та активізація навчання). Модель формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх викладачів економіки включає взаємопов’язані структурно-функціональні складові, які характеризують, по-перше, інтегративний, інтелектуальний і особистісний компоненти психолого-педагогічної компетентності, по-друге, цільовий, змістовий, процесуальний, контрольний-корекційний компоненти професійної підготовки, по-третє, функції професійної компетентності. Автором виділено рівні сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх викладачів економіки (низький, середній, вищий від середнього, високий) [8].

Отже, загальне поняття професійної компетентності насправді є досить широким і навіть недоцільно розділяти його з поняттям культури, тому що жоден викладач, на нашу думку, не може вважатися компетентним, якщо йому не властиві якості культурної особистості. Зважаючи на це, пропонуємо власне визначення професійної компетентності, як певної сукупності знань, умінь, навичок, інформаційної обізнаності, особистісних якостей, морально-етичних цінностей, принципів і суспільно сформованих

норм поведінки, що визначають ефективне виконання викладачем його професійної взаємодії з групою студентів.

Висновки. У процесі вивчення особливостей формування професійної компетентності та культури майбутніх викладачів економіки вищих навчальних закладів було виявлено, що труднощі, які мають місце під час здійснення психолого-педагогічної підготовки зазначених фахівців, значною мірою пов'язані з відсутністю необхідних педагогічних умов.

Для викладачів саме економічного профілю дуже важливим є вміння своєчасно відстежувати всі зміни, що відбуваються у нинішньому суспільстві, обирати найбільш зручні шляхи отримання інформації та вміння швидко перевіряти достовірність і аргументованість отриманих даних. Саме тому в поняття професійної компетентності викладача економіки можна включити також такий компонент, як інформаційна компетентність.

Для підвищення рівня професійної компетентності та культури майбутніх викладачів економічних дисциплін доцільно більше уваги приділяти вивченню педагогіки та психології у вищих навчальних закладах, проводити спеціалізовані тренінги, що сприятимуть розвитку творчих якостей, ініціативності фахівця, покращувати педагогічні умови, в яких відбувається професійне становлення викладача, впроваджувати новітні інформаційні технології тощо.

Список використаної літератури

1. Закон України “Про вищу освіту” [Електронний ресурс] : офіц. текст : за станом на 28 серп. 2015 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/1556-18. – Назва з екрану.
2. Чопик Т. В. Дієвість педагогічних умов і моделі розвитку професійної компетентності майбутніх тренерів-викладачів у процесі фахової підготовки [Електронний ресурс] / Т. В. Чопик // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2013. – Вип. 654. – С. 182 – 193. – Режим доступу : <http://lib.khnu.km.ua:8080/jspui/handle/123456789/1775>. – Назва з екрану.
3. Гусинский Э. Н. Построение теории образования на основе междисциплинарного системного подхода. – М. : Школа, 1994.
4. Психологічний словник / Ред. В. І. Войтко. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
5. Поясок Т. Б. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю у вищих навчальних закладах : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Поясок Тамара Борисівна. – К., 2004. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/content/36338.html>. – Назва з екрану.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
7. Формування професійної культури майбутніх викладачів ВНЗ [Електронний ресурс] / Черкашина С. О. // Сборники научных работ НТУ “ХПИ” : Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – Харків, 2010. – № 25. – Режим доступу : http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/elits/2010/25/-Формування_професійної_культури_майбутніх_викладачів_ВНЗ.pdf. – Назва з екрану.
8. Міщенко І. Б. Дидактичні умови формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх викладачів економіки в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. педагог. наук: 13.00.04 / Міщенко Ірина Борисівна. – Житомир, 2004. – Режим до-

ступу : <http://www.disslib.org/dydaktychni-umovy-formuvannja-psykholoho-pedahohich-noyi-kompetentnosti-majbutnikh.html>. – Назва з екрану.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2015.

Гармашов А. А. Общие вопросы формирования профессиональной компетентности будущих преподавателей экономики

Приведён перечень педагогических условий, при которых осуществляется формирование компетентности преподавателя экономики. Рассмотрены подходы некоторых ученых к разработке принципов развития профессиональной компетентности преподавателя. Приведены особенности повышения общего уровня культуры специалистов преподавательской сферы. Предложено собственное определение профессиональной компетентности преподавателей и главные критерии достаточного уровня культуры преподавателя экономики высшей школы.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, преподаватель, принципы развития, критерии культуры, психолого-педагогическая подготовка, педагогические условия.

Harmashov O. General Questions of Formation of Professional Competence of Future Teachers in Economics

Awarded for pedagogical conditions in which teacher competence is the formation of the economy: the use of innovative technologies of professional education of future teachers; Implementation module and interactive means of training; ensure effective diagnosis of readiness of the future teacher to professional work. The approaches of some scientists to develop principles of professional competence of the teacher: systems principle, the principle of professional orientation psycho-pedagogical training, the principle of coordination of subjects, the principle of ideological pluralism, the principle of psychological and educational tolerance. The peculiarities of raising the general level of culture professionals teaching areas to facilitate the development of initiative, independence and enterprise, the formation of moral values motives of economic activity. A proper definition of professional competence of teachers as a certain set of knowledge, skills, information awareness, personal qualities, moral and ethical values, principles and prevailing social norms of behavior that determine the effective performance of their professional teacher interaction with a group of students. The proposed main criteria sufficient culture of high school economics teacher: creative educational activities; highly pedagogical thinking; continuous professional self-improvement; capacity for critical evaluation of the results of their work; full responsibility for the results of the learning process. Indicated that the general concept of professional competence impractical to separate the concept of culture, because no teacher can not be considered competent if he is not peculiar quality of cultural identity.

Key words: professional competence, teacher, development principles, cultural criteria, psychological and pedagogical training, pedagogical conditions.